

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

ВИПУСК 11

**Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету**

Рівне - 2003

4

УДК 811.161.2

У збірнику вміщені статті з проблем українського мовознавства науковців, аспірантів кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету та науковців інших ВНЗ. Основні теми поданих публікацій стосуються актуальних питань граматики і лексикології, словотвору та лінгвістики тексту.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів-філологів.

Редакційна колегія:

Головний редактор **Шульжук Каленик Федорович**,
доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету,
дійсний член Академії наук вищої школи України

Заступник головного
редактора **Шевчук Степан Іванович**, кандидат філологічних наук, професор,
директор Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного

університету

Члени редакційної колегії:

1. **Бойко В.Г.**, доктор філологічних наук, професор кафедри фольклористики Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
2. **Вихованець І.Р.**, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії і граматики української мови Інституту української мови НАН України (м. Київ).
3. **Вокальчук Г.М.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
4. **Галич О.А.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української літератури Луганського державного педагогічного університету.
5. **Голомб Л.Г.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Ужгородського державного університету.
6. **Гуйванюк Н.В.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
7. **Давидюк В.Ф.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри фольклористики Волинського державного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк).
8. **Денисюк І.О.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського державного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк).
9. **Дунаєвська Л.Ф.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри фольклористики Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
10. **Загнітко А.П.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови Донецького національного університету.
11. **Зелінська Л.В.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Іваницька Н.Л.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського.
13. **Кузьмич О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
14. **Поліщук Я.О.**, доктор філологічних наук, доцент, зав. кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
15. **Радишевський Р.П.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Національного університету ім. Т.Г.Шевченка (м. Київ).
16. **Турган О.Д.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Запорізького державного університету.
17. **Удалов В.Л.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Волинського державного університету (м.Луцьк).
18. **Чирков О.С.**, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри теорії літератури Житомирського державного педагогічного інституту ім. І.Я.Франка.

Упорядники: *Якимчук О.І., Кузьмич О.О.*

Друкується за рішенням вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №2 від 26 вересня 2003 р.).

*За точність і грамотність публікацій відповідають автори.
Рукописи не рецензуються і не повертаються.*

Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет
(вул. Остафова, 31, кафедра української мови)

ISBN 966-72-81-04-9

– Коли дозволиш, я піду назустріч твоїй дружині.

– Добре, вийдем разом (Л.Українка).

Необхідно звернути увагу й на такий досить поширений прийом, як лексичне інтерпретування мовцем свого спонування. Така лексична інтерпретація передує основному змісту спонування й служить засобом привернення уваги співрозмовника, виникнення зацікавлення адресата: *І останнє до вас прохання, – кажу я. – Огляньте Вірині речі* (А.Адамов).

Отже, найпоширенішим і основним засобом відтворення спонування в українській мові є наказовий спосіб. Однак існуючі між комунікантами соціальні, міжособистісні та індивідуально-психологічні взаємини, офіційність/неофіційність умов спілкування, дотримання правил етикету, бажання мовця надати своєму висловлюванню певних смислових значень, додаткових емоційно-стилістичних відтінків зумовлюють використання таких мовних засобів, як дійсний спосіб, безособова форма дієслова, питальні, бездієслівні, перформативні висловлювання, а також модифікатори спонування (звертання, вигуки, частки, прислівники, повтори).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Функціонально-ономасіологічний аналіз лексики (на матеріалі російського дієслова) // Мовознавство. – 1989. – №1. – С 10-14.
2. Загнітко А.П. Система і структура граматичних категорій дієслова. – К.: НМКВО, 1990. – 74 с.
3. Вихованець І.Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук.думка, 1988. – 256 с.
4. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – 335 с.

Резюме

У статті досліджується мовленнєва поведінка комунікантів у спонукальній ситуації, встановлюються особливості функціонування спонукальних мовних засобів, закономірності вибору мовцем відповідно до цілей комунікації.

Summary

The paper examines the communicants' speech behaviour in incentive situation, namely peculiarities of the functioning of language means used to convey the incentive intention, as well as the regularities of their choice by the speaker according to the communicative purpose are defined.

УДК 811.16'367.623:392.91

Лариса Войцешук
Неля Мандрюк

СУБСТАНТИВАЦІЯ ПРИКМЕТНИКІВ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ І ВЛАСНІ ІМЕНА

Явище субстантивації в українській, як і в інших слов'янських мовах, останнім часом привертає все більшу увагу дослідників. І це цілком закономірно: субстантивація відіграє в слов'янських мовах значну роль, і не була достатньою мірою висвітлена й оцінена. Незважаючи на низку розвідок з цього питання в останній час, його не можна вважати вичерпанним.

При розгляді субстантивованих прикметників у тій чи іншій слов'янській мові увагу

дослідників привертає здебільшого субстантивація загальних назв, численні ж ономастичні факти, пов'язані з цим явищем, залишаються в спеціальній літературі, як правило, на другому плані або й зовсім не враховуються. Тим часом саме в топоніміці й антропоніміці субстантивація є дуже поширеною, причому в багатьох моментах слов'янські мови виявляють чимало спільного. Крім того, у працях навіть останнього часу висловлювалася думка, що субстантивація більш властива сучасному стану мов. Однак наявність багатьох субстантивованих назв у слов'янській ономастиці є незаперечним доказом того, що це явище сягає глибокої давнини і поширеність його в минулому була набагато більшою, ніж це прийнято вважати.

Уже попередній огляд слов'янської ономастики дає підстави зробити висновок, що спільність або тотожність у фактах субстантивації стосується більшою мірою топоніміки, ніж антропоніміки. Очевидно, це пов'язано з тим, що традиції в найменуванні людей зазнавали з розвитком суспільства значних змін, а сучасна система імен та прізвищ встановилася відносно недавно, тоді як топонімічні назви — і це зумовлено самою їх природою — функціонують у мові в цілому набагато довше. Інакше кажучи, певні особливості форм у системах топонімічних та антропонімічних назв пояснюються специфікою походження, розвитку і функціонування обох цих систем.

У сучасній слов'янській антропоніміці із субстантивацією найменше пов'язані особові імена — переважно греко-латинські запозичення, що з'явилися в слов'ян разом з християнством. Незалежно від своєї первісної форми в слов'янських мовах усі вони сприймалися і сприймаються як іменники. Однак у найдавнішому, ще дохристиянському, а значить, і власне слов'янському шарі імен виявляється група утворень, які є прикметниковими і, отже, можна припустити, субстантивованими. У давніх пам'ятках різних слов'янських мов зафіксовані у функції імен такі прикметники, як *Xrabъ, Surovъ, Velъ, Съпъ, Тіхъ, Neradъ* та ін., складні імена прикметникового характеру: *Ludmila, Bratumilъ* і т.п., діеприкметники — пасивні (*Zdanъ, Lubimъ, Bogdanъ* і под.) або активні (*Nedabyль, Neudalъ* і ін.). Деякі з цих імен (*Ludmila, Bogdanъ*) збереглися в тій чи іншій мові до наших днів; збереглася частково в окремих мовах і традиція називати іменами цього типу (пор. такі імена пізнішого походження, як польськ. *Szczesny* — калька лат. *Felix*, болг. *Найден, Бистра*, с.-х. *Jasna, Slavna* і под.). Найчастіше вони зустрічаються у південнослов'янських мовах, де взагалі помітний шар імен слов'янського походження, у тому числі й порівняно недавно утворених [1].

Уживання імен по батькові встановилося, як відомо, лише в східнослов'янських мовах. Серед них прикметниковими за походженням є імена по батькові жіночого роду, що мають, як правило, суфікс **-овн(а)** або його варіанти: **-евн(а), -івн(а), -оун(а), -еун(а)**: укр. *Петрівна, Сергійвна*, рос. *Викторовна, Андреевна*, білор. *Антоноуна, Миколаеуна* і т.п. В окремих випадках виступає інший суфікс (пор. укр. *Яківна*, рос. *Никитична, Фоминична* і под.), але до його складу завжди входить **-н(а)**, чим зберігається загальний характер утворення, аналогічний іменам на **-овн(а)**. Прикметниковому суфіксу **-овн(а)** в жіночих іменах по батькові в чоловічих іменах відповідає іменниковий суфікс **-ович**.

Імена типу *Людмила, Богдан* і жіночі імена по батькові завжди мали і мають коротку форму, що підкреслює їх субстантивний характер; у деяких українських говірках, однак, жіночі імена по батькові можуть мати і займенникову форму (*Григорівна, Михайлівна, Порфиріївна* і под.).

Набагато різноманітніші субстантивовані прикметники, що виступають як прізвища. Спільними для слов'янських мов є кілька типів таких прізвищ.

По-перше, у більшості слов'янських мов зустрічаються прізвища, що становлять собою субстантивовані прикметники переважно спільнослов'янського лексичного фонду, які досі паралельно широко вживаються в атрибутивній функції: укр. *Тихий, Довгий, Голий, Сірий*, рос. *Белый, Грозный, Короткий, Великий*, білор. *Малы, Холодны*, чеськ. *Pokorny, Cerny, Jasný*,

словацьк. *Vesely, Siroky*, польськ. *Smieszny, Zielony*, с.-луж. *Suchi, Dolhi* — і под. У ролі прізвищ можливі також прикметники у формі вищого чи найвищого ступенів порівняння або демінутивні: укр. *Глухенький, Сильненький, Легенький*, рос. *Честнейший*, чеськ. *Dolejsi, Horejsi*, словацьк. *Lepsi* і под. Нерідко прізвищами є похідні прикметники, часто пізнішого походження: *Озерний, Пшеничний, Плямоватий, Досвітний, Підмогильний, Залевадний, Непорожній*, рос. *Полевой, Подгорный, Заречный, Беспощадный, Городской*, чеськ. *Podlipny, Zenaty, Zridkavesely*, словацьк. *St'astny, Patoprsty* — і под. Цікаво відзначити, що прикметникові прізвища типу *Тихий* (або й похідні) охоче використовуються як псевдоніми: укр. *Панас Мирний, Блакитний, Бездольний, Карпенко-Карий*, рос. *Максим Горький, Демьян Бедный, Артем Веселый*, білор. *Кузьма Чорны*, чеськ. *Karolina Svetla*, болг. *Єлизавета Багряна* — і под.

Поряд з цими прізвищами можливі й такі, що як прикметники субстантивувалися раніше, ніж закріпилися в ролі власних імен: укр. *Кошовий*, рос. *Лесничий*, чеськ. *Krejcs* і под.

Другу групу прізвищ прикметникового характеру, наявних у ряді слов'янських мов, становлять прізвища з формантом **-ьsk-**. Спершу вони, очевидно, означали походження особи з певного населеного пункту, з тієї або іншої території або належність до певної групи людей, стосунок до певної особи — і т. ін.: *Кримський, Миргородський, Ніжинський, Подольський, Лохвицький, Слюсаревський, Вдовицький*, рос. *Донской, Полянский, Елецкий, Загорский, Пекарский*, польськ. *Slowacki, Zaleski, Potocki, Kowalski*, чеськ. *Hradecky, Dolansky, Zabransky*, словацьк. *Zaborsky, Horecky*, в.-луж. *Cisinski, Horjanski, Luscsnski*, болг. *Смирненски, Церковки, Златарски, Конески*, с.-х. *Racki, Musicki, Zrinjski*, макед. *Врански* — і под.

Найбільш поширені прізвища на **-ьsk-** у польській мові, багато їх також в інших західнослов'янських та східнослов'янських мовах. Серболужицькі поети і письменники нерідко використовували прізвище на **-ski** як псевдонім, причому здебільшого воно утворювалося від назви населеного пункту, де народився або жив той чи інший поет, культурний діяч: *Horjanski* (псевдонім *Jakuba Nowaka*, що народився в *Hore*), *Njehornski* (*Mercin Nowak*, народ. в *Njehorn*), *Slepjanski* (*Matej Handrik*, жив і працював в м. *Slepo*), *Hajno Nowy-Borkojski* (народ. в *Borkowech*) — і т. п.

Нарешті, у ряді мов зустрічаються прізвища, що становлять собою субстантивовані присвійні прикметники на **-овъ** та **-інь**. Найчастіше вони утворені від власних імен людей (*Прокопов, Лукашов, Савін, Гринчишин, Павлишин*, рос. *Иванов, Егоров, Фомин*, білор. *Мікітай*, чеськ. *Pavlu, Petruj, Kubin, Vasina*, словацьк. *Ondrejov*, болг. *Димитров, Георгиев, Младенов, Андрейчин* — і т. п.), від назв професій, занять (укр. *Ковальов, Шевцов, Тютюнников*, рос. *Гончаров, Попов, Шапошникова, Воеводин*, болг. *Рибаров, Шивачев, Икономов*), прізвицьк, різних назв живих істот та предметів: *Волков, Безухов, Рябинин*, болг. *Страшимиров, Дебелянов, Чолаков* (чолок “однорукий”) — і т. п.

Найпоширеніші прізвища на **-овъ** є в російській та болгарській мовах.

Крім цих, спільних для більшості чи для кількох слов'янських мов типів прізвищ, у деяких мовах є специфічні типи, характерні саме для тієї чи іншої мови, і маловідомі або зовсім відсутні в інших мовах. Так, у чеській досить численними є прізвища, утворені з дієприкметників на **-і**: *Susil, Dolezal, Netusil, Vychodil, Kvaril, Zavrel* (генетично, очевидно, пов'язані з власними особовими іменами типу *Neudaľ*; в інших мовах, пор. подібне польськ. *Podsiadly*); у російській з'явився тип прикметникових прізвищ з форм *Gen. plur.*: *Седых, Черных, Долгих, Кудреватых* і под.

У західнослов'янських мовах усталилася традиція утворювати від чоловічих жіночі прізвища на **-ov(a)**: чеськ. *Nemec — Nemcova, Brozicek — Brozickova, Doskocil — Doskocilova, Pekar — Pekarova, Krejci — Krejcova*, словацьк. *Rybar — Rybarova, Princ — Princova*, польськ. *Orzeszko — Orzeszkowa, Kraft — Kraftowa*, в.-луж. *Imis — Imisova, Krawc — Krawcowa*, н.-луж. *Hanus — Hanusowa, Kowal — Kowalowa* [2].

При цьому в чеській мові форма на **-ova** є прізвищем і дружини, і дочки носія прізвища, тоді як у польській жіночі прізвища на **-owa** стосуються лише дружини; незаміжня дочка має прізвище з тією ж основою, що й батько, але з суфіксом **-owna**: *Klemiensiewiczowna, Safsrewiczowna, Kraftowna* і под. (пор. укр. *Бондарівна, Лимерівна* і под.).

Коло польських прізвищ, від яких утворюються жіночі відповідники на **-owa** і **-owna**, обмежене лише прізвищами на приголосний та **-o**; останнім часом суфікс **-owa** почав виступати і при досить рідних прізвищах на **-a**, де раніше вживався, відповідно до загального правила утворення присвійних прикметників, формант **-ina**: *Sasina* — *Sasiniwa* при давнішому *Sasinina* [3].

У чеській мові традиція утворювати жіночі прізвища на **-ova** охоплює майже всі типи прізвищ і поширюється навіть на іншомовні (*Niederle* — *Niederleova, Cotton* — *Cottonova*), у тому числі і на російські з суфіксами **-ов(а), -ін(а)**: *Шурикова* — *Sirokovova, Каренина* — *Kareninova* — і под.

Дуже поширені назви прикметникового походження і в топоніміці. У межах топонімічних найменувань між гідронімами та назвами населених пунктів існують, однак, певні відмінності.

Серед топонімічних назв, як і серед прізвищ, можна виділити найменування на зразок: ріка *Біла*, село *Велике*, болото *Гниле*.

При цьому в гідронімів з прикметниковою формою переважають давні, здебільшого непохідні прикметники (річка *Широка, Руда, Стара, Багата, Глуха, Довга*, чеськ. *Bela, Hluboka*, польськ. *Biala, Sucha*, болг. *Суха, Черна* і т.п.) або також давні відіменникові прикметники з формантами **-n** — та **-ov-** (*Рибна, Солона, Рокитна, Молочна, Берестова, Вербова, Тернова, Мохова* і под.). Питома вага прикметникових назв на **-ьsk** (як укр. *Циганська, Казарська, Харцизька, Лимарська* і под.) та з суфіксами присвійності **-ov-, -in-, -jь-** (типу укр. *Цапова, Калинів, Герасимова, Гришина, Чернеча, Вовча*, рос. *Васькова, Деменова, Чернухина, Медвежья, Лебяжья, Кунье* і т.д.) серед гідронімічних субстантивованих найменувань невелика.

У назвах населених пунктів, навпаки, переважають субстантивовані колишні присвійні прикметники, які вказують на те, що об'єкт був заснований певною особою або належав їй, або названий на її честь і т.п. Більшість таких утворень має суфікс **-ovь**. Часто ці прикметники були утворені від власних імен людей, наприклад: *Київ, Львів, Миколаїв, Васильків*, рос. *Иваново, Ермолаево, Ананьев*, білор. *Климово, Константинов*, чеськ. *Mikulasov, Bedrichov, Vilemov*, польськ. *Krakov, Janow, Kazimierzow, Jakubowo*, с.-х. *Borisovo, Bosilevo, Svetozarevo, Ernestipovo* і т.п.; у багатьох топонімах виступають інші основи, очевидно, пов'язані з прізвищами чи прізвицьками або певними характеристиками особи: *Волково, Туров, Раков, Дятлово, Вороново*, чеськ. *Dedova, Kohoutov, Kovarov, Vrabcov*, словацьк. *Opatova*, польськ. *Baranow, Karlikowo, Chlopovo, Furmanow*, болг. *Бабово, Свищов*, с.-х. *Kraljevo, Bikovo* і т.п.

Паралельно до назв на **-ovь** від таких же тематичних груп основ, але з кінцевим **-a**, рідше **-ь** (жін. Роду), утворені топонімами на **-inь**: *Батурич, Пурич, Гусятин, Яготин, Асино*, польськ. *Borucin, Polutino, Anielin, Ewunin, Zabin*, чеськ. *Libusin, Zerotin, Borotin, Kozin, Miletin*, в.-луж. *Budysin*, с.-х. *Negotin, Varvarin, Kuzmin, Capljina*, болг. *Девин, Кунино* — т.п. (їх значно менше, ніж топонімів на **-ovь**).

Присвійними за походженням є також назви типу *Ярославль*, що були утворені від особових імен за допомогою суфікса **-jь**: *Перемишль, Переяслав, Дрогобич, Станіслав, Мстиславль*, чеськ. *Litomysl, Olomouc, Trebov, Ctibor, Drahozub*, польськ. *Poznan, Wroclaw, Boleslaw, Chociemysl, Chwalimierz, Malogoszcz*, н.-луж. *Chosebus, Luboras, Miloras* — і т. д. Серед прикметникових назв цього типу інколи зустрічаються й утворення від інших основ: укр. *Лусичий, Вовча*, рос. *Староказачье*, білор. *Птичь, Ивье*, чеськ. *Jeleni, Raci, Skrivanci, Zajeci*, словацьк. *Jastrabie, Srnie, Havrania*, польськ. *Biskupie, Labedzie, Grabie, Kobyle*, с.-х. *Medveda, Vucje, Kozje, Vranje*

— і т.п.

Досить поширеними, зокрема в східнослов'янських та західнослов'янських мовах, є назви населених пунктів на **-ьsk**: *Слов'янськ, Павловськ, Олевськ, Долинська*, рос. *Смоленск, Архангельск, Иркутск, Полоцк, Томск, Лунецк, Вешенская*, білор. *Витебск, Бобруйськ, Ельск*, польськ. *Gdansk, Przeworsk, Klodsko, Slupsk*, чеськ. *Caslavsko, Dubsko, Hlinsko, Hradisko, Vrabsko*, в.-луж. *Lipsko* (нім. *Leipzig*), с.-х. *Makarska, Ivanska, Vransko* і т.п.

Крім субстантивованих присвійних прикметників та утворень з формантом **-ьsk-**, зустрічаються і назви типу укр. *Рівне, Широке*, рос. *Белое, Дивное*, білор. *Круглае, Высокае*, польськ. *Glowno, Ciepłe, Czyste, Długie*, чеськ. *Ticha, Svetla, Lysa, Plana*, словацьк. *Ysoka, Vystre, Modra*, в.-луж. *Bela, Rowne, Slepо*, н.-луж. *Mokre*, с.-х. *Dobra, Novi, Velika* — і под. Або назви, що становлять собою похідні прикметники, часто пізнішого походження: укр. *Серпневе, Солоне, Яблунове, Вербове, Дзвонкове, Горохово*, рос. *Полуночное, Железнодорожное*, білор. *Сенно, Лесная*, польськ. *Brzozowa, Jaworowo, Gorne, Chlebna, Zelazna*, чеськ. *Karmenna, Kvetna, Mezna, Vcelna, Zitna*, словацьк. *Orechove, Vrbove, Humenne*, н.-луж. *Werbno, Chmelow, Zelezna*, с.-х. *Visnjан, Vodnjан, Zabno, Razbojna* — і т.п. [4: 40].

Топонімами, зокрема назвами населених пунктів, можуть бути і дієприкметники (пор. рос. *Погорелое*, чеськ. *Vitana, Zabebla*, словацьк. *Revusa*, польськ. *Gwizdaly*, в.-луж. *Podmokly, Smierdzaca*, болг. *Падало* — і деякі інші).

Велика кількість власних назв — як топонімів, так і антропонімів — з'явилась у результаті субстантивзації прикметників. Про це свідчить той факт, що, наприклад, серед топонімів граматичний рід назви, прикметникової за формою, здебільшого відповідає граматичному роду апелятива: назви річок у східнослов'янських мовах, як правило, мають форми жіночого роду (*Широка, Рибна*), рідше чоловічого, коли йдеться про “потік”, “рукав” і под. (*Верхній, Глибокий*); назви боліт звичайно середнього (*Гниле, Мишане*), а невеликих населених пунктів у східнослов'янських мовах часто середнього (село *Климове, Микільське*), нерідко жіночого (рос. деревня, станиця, станція *Долинская, Вешенская*) або чоловічого роду (хутір, виселок, посад, двір і под.).

Східнослов'янські прізвища на **-ов** виникли, як відомо, зі словосполучень, до складу яких уходили присвійні прикметники від власних імен, пор. у пам'ятках: Ортемка *Илинъ сынъ*, Васька *Богдановъ сынъ* (Переписні книги 1666, Київ, 1933), Марко *Кузьминъ зять*, Гринець *Ковалевъ братъ*, Степанъ *Скорородовъ зять*, Яцько братъ *Романовъ* (Реєстра всего войска запорожского, 1649 г., Издал О.М.Бодянский, М., 1875) — і т.д. і т.п. [5].

Разом з тим далеко не всі власні імена, що мають прикметникову форму, виникли в результаті субстантивзації. Річ у тім, що й топоніми, і антропоніми хоч у цілому і входять у структуру мови, визначаються порівняно з апелятивами певною автономією, зумовленою специфічністю функцій ономастичних назв. З часом деякі словотворчі форманти, особливо часто вживані при утворенні топонімів чи антропонімів, можуть частково віддалитися від системи словотворення апелятивів і стати специфічно чи переважно ономастичними формантами. Спостерігши це явище в топонімів, С.Роспанд назвав його топонімізацією певних суфіксів чи типів називання [4:32]. При цьому характерно, що серед тих чотирьох формантів, які він наводить як приклади “топонімізованих” суфіксів, три суфікси — прикметникові (**-ьsk-**, **-ov-**, **-in-**).

Однак оскільки широка вживаність деяких суфіксів характерна не тільки для топонімічних назв, а й для антропонімів, то доцільно говорити про своєрідну ономастизацію певних словотворчих засобів. При цьому слід зазначити, що здебільшого йдеться про ономастизацію лише суфіксів, а не цілих словотворчих моделей чи типів.

Серед прикметникових суфіксів найбільш “ономастизованими” є суфікси **-ьsk-** та **-ov-**.

Отже, для багатьох слов'янських власних назв, що мають прикметникову форму

або прикметникові суфікси, можна схематично накреслити такий шлях розвитку: спочатку атрибутивне словосполучення типу *Широка Ріка, Іваново село* і под., потім звичайна в таких випадках у живій мові еліпсація іменника, далі субстантивація прикметника і, нарешті, утворення за аналогією до вже існуючих численних субстантивованих назв різних типів нових найменувань з поступовою “ономастизацією” словотворчих засобів.

Утворення власних назв, що мають прикметникові суфікси, але в сучасній мові сприймаються як іменники (пор. укр. *Донецьк*, рос. *Свердловск*, чеськ. *Gottvaldov* і под.), свідчить про те, що названі типи словотвору не ізольовані, між ними можлива дифузія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про імена цього типу в сербів та хорватів див. Т.Мaretic, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata I Srba, — Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, kn. LXXXI, Razredi filologicko-historicki i filosoficko-juridicki, XIV, v Zagrebu, 1886, стор. 96, 106 і ін.
2. Пор. подібне і на східнослов'янському ґрунті: Василенкові Анна, вдова войск. Канцеляриста Данила Василенка; Огієва Пелагея Семенова дочь, умершаго сотника Максима Огія вдовствующая жена — і под. (див. Списки Черниговских дворян, 1783 г., Чернишов, 1890).
3. Див. А. Sieczkowski, Structura slowotworcza przymiotnikow czeskich i polskich. — Wroclaw, 1957.
4. S.Rospond. Klasyfikasja structurno-gramatyczna slowianskich nazw geograficznych. — Wroclaw, 1957. — с.40.
5. Чичагов В.К. Из истории русских имен, отчеств и фамилий. — М., 1959.

Резюме

В статье поднимаются вопросы словообразования имен собственных, которые имеют форму прилагательного. Основное внимание уделяется субстантивации прилагательных как одного из способов образования имен собственных в современном украинском и в других славянских языках.

РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЇ

ЗМІСТ

Розділ I. Граматична будова мови. Проблеми синтаксису	
<i>Шульжук К.Ф.</i> До питання про еквіваленти речення	3
<i>Федчук Л.І.</i> До питання про типологію предикативних одиниць.....	7
<i>Степаненко М.І.</i> Семантична структура, формально-граматична будова і функціональні можливості речень із локативно-транзитивним типом детермінації.....	14
<i>Шкарбан Т.М.</i> Про довжину предикативних одиниць у структурі складних конструкцій з однорідною супідрядністю	20
<i>Кузьмич О.О.</i> Синтаксична норма як лінгвістична проблема.....	24
<i>Давнюк С.В.</i> Вивчення багатоконпонентних сурядно-підрядних речень: формально-граматичний аспект	27
<i>Жагальяк І.М.</i> Комунікативні моделі зі звуконаслідувальними словами та їх семантичні експоненти	31
<i>Шульжук Н.В.</i> Репліка як компонент діалогічної єдності	36
<i>Щербачук Н.П.</i> Адвербальні синтаксеми в семантично ускладненому простому реченні діалогічного мовлення	39
<i>Сербіна Т.Г.</i> Прийоми використання прецедентних текстів у газетних заголовках	44
Розділ II. Морфологічний рівень мовної системи	
<i>Мединська Н.М.</i> Лексико-семантична група дистрибутивних дієслів активної дії	49
<i>Куликова В.Г.</i> Мовні засоби відтворення спонування в українській мові	54
<i>Войцешук Л.А., Мандрик Н.В.</i> Субстантивація прикметників у слов'янських мовах і власні імена.....	58
Розділ III. Актуальні проблеми лексикології та лексикографії	
<i>Вокальчук Г.М.</i> Складні випадки лексикографічного опису індивідуально-авторських новотворів	63
<i>Гаврилюк Н.В.</i> Емпірійні індивідуально-авторські прикметники у творчості неокласиків.....	69
<i>Дуденко О.В.</i> Паремії: знаки чи символи?	73
<i>Кірілкова Н.В.</i> Українська символіка в поемах Ліни Костенко.....	78
<i>Будз І. Ф.</i> Роль “кольорових” компонентів фразем як етнографічних та національно-культурних маркерів	80
<i>Крижанська О.М.</i> Джерела збагачення української колірної лексики	84
<i>Степанова О.І.</i> Лінгвопоетика як об'єкт мовознавчого дослідження	93
<i>Копера О.С.</i> Проблема мовностилістичної норми використання метафори поетками 90-х років ХХ століття.....	98
<i>Школяренко В.І.</i> Динамічні аспекти фразотворчої активності компонентів фразеологізму.....	106
Розділ IV. Системні питання лінгвогеографії	
<i>Євтушок О.М.</i> Питання системного дослідження лексики західнополіського діалекту. Явище полісемії.....	110
<i>Мазяр В.М.</i> Структура і семантика лексики ткацтва у західнополіських говірках	

української мови.....	115
<i>Демешко І.М.</i> Топонімізація основ типів поселень північно-східного Полісся....	120
Розділ V. Мовознавство і школа	
<i>Хом'як І.М.</i> Питання орфографії в програмах із рідної мови	128
<i>Ковальчук Н.П.</i> Лінгвістичні принципи української пунктуації.....	133
<i>Шевчук Т.Б.</i> Робота зі словами родо-видової семантики на початковому етапі навчання української мови	138
<i>Петрук О.М.</i> Реалізація принципу функціональності в навчанні рідної мови як лінгводидактична проблема	144
<i>Антончук О.М.</i> Ефективність методу вправ на уроках вивчення орфографії.....	147
Рецензії	
<i>Хмель В. А.</i> До вивчення фольклору регіонів України. Рецензія на працю доктора філологічних наук, професора Романа Кирчіва “Із фольклорних регіонів України: нариси й статті”	150
Відомості про авторів	156

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Мовознавчі студії

Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 11

Упорядкування та наукове редагування
*Олександри Якимчук,
Оксани Кузьмич*

Макет та комп'ютерна верстка *Вікторії Кравчук*

Обкладинка *Олексія Литвина*

Рекомендовано до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №2 від 26 вересня 2003 р.)

Макет, верстку, дизайн здійснено в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету

Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С.Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра української мови, тел. 26-17-79
вул. Остафова, 31

Підписано до друку 26.09.2003. Формат 60x84 1/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times Roman Cyr.
Умов. друк. арк. 19, 0. Наклад 200 прим. Зам. № 29/1

Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 11. – Рівне: РДГУ, 2003. – 155 с.

У збірнику вміщені статті з проблем українського мовознавства науковців, аспірантів кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету та науковців інших ВНЗ. Основні теми поданих публікацій стосуються актуальних питань граматики і лексикології, словотвору та лінгвістики тексту.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів-філологів.

ISBN 966-72-81-04-9

ББК 81
УДК 811.161.2